

**Pojęcia kluczowe:** *falszywy pełnomocnik (falsus procurator), czynność prawna kulejąca (negotium claudicans), potwierdzenie przez rzekomego mocodawcę czynności prawnej dokonanej przez falszywego pełnomocnika, forma potwierdzenia*

**Grzegorz Wolak**

## **Forma potwierdzenia czynności prawnej dokonanej przez falsus procuratora.**

**Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 31.05.2023 r.,  
II CSKP 281/22**

### **ABSTRACT**

Głosowany wyrok Sądu Najwyższego z 31.05.2023 r., II CSKP 281/22 odnosi się m.in. do zagadnienia formy potwierdzenia czynności prawnej dokonanej przez *falsus procuratora*, czyli falszywego pełnomocnika. Przyjęto w nim, że żaden przepis Kodeksu cywilnego nie wymaga zachowania formy szczególnej dla tej czynności, a więc oświadczenie woli potwierdzające tzw. czynność prawną kulejącą może być dokonane w jakiegokolwiek formie. Ponadto stwierdzono, z czym w ocenie glosatora nie można się już zgodzić, że jest tak co do zasady, od której wyjątek może wynikać z art. 99 § 1 k.c.

### **I. WPROWADZENIE**

W głosowanym wyroku z 31.05.2023 r., II CSKP 281/22<sup>1</sup>, poruszone zostało przez Sąd Najwyższy m.in. zagadnienie formy potwierdzenia czynności prawnej dokonanej przez *falsus procuratora*, czyli falszywego pełnomocnika. Uznano w nim, że **potwierdzenie czynności dokonanej przez falszywego pełnomocnika jest jednostronną czynnością prawną osoby, w imieniu której czynność taka została dokonana**. Żaden przepis Kodeksu cywilnego nie wymaga zachowania formy szczególnej dla tej czynności, a więc oświadczenie woli potwierdzające tzw. czynność prawną kulejącą może być co do zasady dokonane w jakiegokolwiek formie. Wyjątek od tej

<sup>1</sup> OSNC-ZD 2024/3, poz. 24. Zdanie odrębne do tego wyroku zgłosił SSN P. Czubik.

**zasady może wynikać z art. 99 § 1 k.c.** Problematyka formy potwierdzenia czynności prawnej dokonanej przez fałszywego pełnomocnika nie jest często przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego. Dlatego warto wyrok ten opatrzyć komentarzem. W glosie skoncentrować się chcę tylko i wyłącznie na kwestii skuteczności wypowiedzenia umowy kredytu w wyniku oświadczenia złożonego przez bank.

Orzeczenie to zapadło na skutek skargi kasacyjnej powoda P. w W. od wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 17.10.2019 r., I ACa 82/19 w sprawie z powództwa P. w W. przeciwko A.Z. o zapłatę z tytułu umowy kredytu przez dłużnika osobistego będącego jednocześnie dłużnikiem rzeczowym, z ograniczeniem jego odpowiedzialności do wartości hipotek wpisanych w księdze wieczystej. Sąd Najwyższy uwzględnił skargę kasacyjną i orzekł kasatoryjnie.

## II. OCENA STANOWISKA SĄDU NAJWYŻSZEGO

1. Niewątpliwie kluczowe i pierwszorzędne w sprawie było ustalenie, czy doszło do skutecznego wypowiedzenia umowy kredytu już w wyniku oświadczenia złożonego przez powodowy bank G. Chodziło o pismo z 31.03.2011 r., w którym bank ten złożył pozwanemu oświadczenie o wypowiedzeniu umowy kredytu z zachowaniem 30-dniowego terminu wypowiedzenia. Pismo to zostało podpisane przez G.B. – dyrektora Departamentu Windykacji Telefonicznej Banku. W sprawie niesporne było, iż w toku procesu powód nie przedstawił pełnomocnictwa dla osoby składającej w imieniu banku G. oświadczenie o wypowiedzeniu umowy, a to na nim spoczywał ciężar dowodu w tym zakresie (art. 6 k.c.).

Przepisy prawa nie wymagały dla tego pełnomocnictwa formy szczególnej, w tym zwłaszcza pisemnej (zwykłej, kwalifikowanej) pod rygorem nieważności. Skoro więc bank G. nie miał obowiązku dysponować dokumentem pełnomocnictwa dla G.B., to w sposób oczywisty nie było możliwości złożenia go przez powoda do akt sprawy. To umocowanie dla G.B. do działania w imieniu G. mogło przecież wynikać (i zapewne wynikało) w sposób dorozumiany z zakresu jego obowiązków w ramach stosunku pracy łączącego go z G. (stosunek podstawowy dla pełnomocnictwa). Nawet gdyby jednak założyć, iż G.B. nie był umocowany do wypowiedzenia umowy kredytu, także z uwagi na zakres jego obowiązków pracowniczych, jak najbardziej prawidłowe jest stwierdzenie Sądu Najwyższego, że samo w sobie nie powoduje to jednak nieważności, a w konsekwencji i bezskuteczności takiego wypowiedzenia, a to ze względu na art. 103 § 1 w zw. z art. 104 zd. 2 k.c. regulujący instytucję tzw. fałszywego pełnomocnika (*falsus procurator*). Sądy *meriti* różniły się w ocenie, czy doszło do takiego wypowiedzenia. Sąd okręgowy przyjął, że tak się stało. Sąd apelacyjny był odmiennego zdania.

W myśl art. 103 § 1 k.c., jeżeli zawierający umowę jako pełnomocnik nie ma umocowania albo przekroczy jego zakres, ważność umowy zależy od jej potwierdzenia przez osobę, w której imieniu umowa została zawarta. W nauce zgodnie i jednolicie

przyjmuje się, że konsekwencją dokonania czynności prawnej z fałszywym pełnomocnikiem nie jest sankcja bezwzględnej nieważności czynności prawnej, lecz bezskuteczności zawieszona, chyba że przepis szczególny przewiduje inne skutki<sup>2</sup>. Stan tej bezskuteczności trwa do chwili potwierdzenia przez mocodawcę czynności dokonanej przez fałszywego pełnomocnika, upływu okresu wyznaczonego na jej potwierdzenie albo odmowy potwierdzenia przez mocodawcę czynności prawnej. W tym czasie czynność prawna zdziałana przez fałszywego pełnomocnika nie jest ani ważna, ani nieważna, stanowi czynność prawną niezupełną, zwaną także kulejącą (*negotium claudicans*). Umowa stanie się ważna i skuteczna z chwilą potwierdzenia (przy czym skutki prawne następują z mocą wsteczną, czyli *ex tunc*) albo nieważna i nieskuteczna od samego początku w razie odmowy potwierdzenia lub bezskutecznego upływu terminu na jej potwierdzenie<sup>3</sup>. W okresie oczekiwania na wyjaśnienie się losów tak dokonanej czynności prawnej powstaje jednak dla stron skutek prawny w postaci związania stron, co oznacza, że żadna ze stron nie może uwolnić się od zawartej umowy, powołując się na jej nieważność z uwagi na wadliwe dokonanie przez fałszywego pełnomocnika<sup>4</sup>. Osobie, w której imieniu działał fałszywy pełnomocnik, przysługuje prawo podmiotowe w postaci uprawnienia kształtującego do potwierdzenia czynności prawnej<sup>5</sup>. Przepis art. 103 § 2 k.c. przewiduje, że druga strona może wyznaczyć osobie, w której imieniu umowa została zawarta, odpowiedni termin do potwierdzenia umowy; staje się wolna po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu. Uprawnienie takie przyznać należy także rzekomemu pełnomocnikowi (ze skutkiem w postaci „uwolnienia” obu stron w razie odmowy potwierdzenia lub bezskutecznego upływu terminu na jego dokonanie). On także zainteresowany jest przecież definitywnym przesądzeniem o losie

2 Zob. np. art. 8 ustawy z dnia 28.04.1936 r. Prawo wekslowe (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 282). Kontrowersyjna jest skądinąd kwestia dopuszczalności potwierdzenia przez mocodawcę czynności wekslowej dokonanej przez rzekomego pełnomocnika. Za dopuszczalnością potwierdzenia opowiedział się SN w: wyroku z 1.06.1933 r., I C 1014/32, „Zbiór Urzędowy” 1934, poz. 87; uchwale z 8.03.2007 r., III CZP 3/07, OSNC 2008/2, poz. 15; wyroku z 5.02.2009 r., I CSK 297/08, OSNC-ZD 2009/C, poz. 86; tak też: W. Opalski (w.): T. Komosa, W. Opalski, *Prawo wekslowe i prawo czekowe. Komentarz*, Warszawa 1999, komentarz do art. 8, pkt 5; I. Rosenblüth, *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Kraków 1936, t. 1, s. 162; P. Machnikowski, *Prawo wekslowe*, Warszawa 2009, s. 96, 97. Właściwy jest pogląd odmienny, że art. 8 stanowi *lex specialis* względem art. 39 k.c., art. 103 k.c., a także art. 17 § 1 i 2 k.s.h. i zawiera kompleksową regulację skutków działania rzekomego pełnomocnika lub nieuprawnionego reprezentanta przy dokonywaniu czynności wekslowych. Prowadzi to do wyłączenia możliwości potwierdzenia czynności wekslowej dokonanej w cudzym umocowaniu bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu – zarówno przez przedstawiciela *sensu stricto*, jak i przez rzekomy organ osoby prawnej [tak M. Czarnecki, L. Bagińska (w.): *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Warszawa 2018, komentarz do art. 8, nb 23; J. Jastrzębski (w.): J. Jastrzębski, M. Kaliński (w.): *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Warszawa 2014, komentarz do art. 8, pkt 4; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018, s. 433, przypis nr 10].

3 Zob. np. uchw. SN z 14.03.2006 r. (III CZP 7/06), OSNC 2007/1, poz. 7, z tezą: „Umowa poręczenia, w której poręczyciela reprezentował pełnomocnik, zawarta z przekroczeniem określonej kwotowo granicy umocowania, w razie odmowy jej potwierdzenia, jest w całości nieważna (art. 103 § 1 i 2 k.c.)”.

4 Zob. np. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019, s. 368; M. Smyk, *Pełnomocnictwo według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2010, s. 292.

5 Zob. B. Gawlik (w.): *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985, s. 763.

wadliwie dokonanej czynności prawnej, także z uwagi na ciążącą na nim odpowiedzialność odszkodowawczą (art. 103 § 3 k.c.)<sup>6</sup>.

Z kolei zgodnie z art. 104 k.c. jednostronna czynność prawna dokonana w cudzym imieniu bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu jest nieważna. Od tej zasady nie ma żadnych odstępstw, gdy oświadczenie takie nie jest skierowane do innej osoby, np. przyjęcie, odrzucenie spadku<sup>7</sup>. Sprawa ma się inaczej, gdy chodzi o oświadczenia woli wymagające zakomunikowania innej osobie (np. wypowiedzenie umowy, odstąpienie od niej). Gdy ten, komu zostało złożone oświadczenie woli w cudzym imieniu, zgodził się na działanie bez umocowania, stosuje się odpowiednio przepisy o zawarciu umowy bez umocowania. W tym kontekście nie budzą żadnych zastrzeżeń stwierdzenia Sądu Najwyższego, iż w zdaniu pierwszym tego przepisu została wyrażona zasada ogólna odnośnie do skutku jednostronnej czynności dokonanej przez *falsus procurator* (fałszywego pełnomocnika). Jest nią bezwzględna nieważność czynności prawnej. Taką jednostronną czynnością prawną jest m.in. wypowiedzenie umowy. Oznacza to, że wypowiedzenie umowy jest co do zasady nieważne, jeżeli zostało dokonane przez osobę, która działała bez umocowania lub z przekroczeniem zakresu rzeczowego pełnomocnictwa. Wyjątek od tej zasady został jednak przewidziany w zdaniu drugim tego przepisu, gdy oświadczenie woli jest kierowane do oznaczonego adresata (co miało miejsce w sprawie). Jak zauważono w omawianym wyroku, warunkiem zastosowania tego wyjątku jest zgoda tego, komu zostało złożone oświadczenie woli w cudzym imieniu, na działanie składającego oświadczenie woli bez umocowania. Zgoda, czyli aprobata lub co najmniej akceptacja takiego działania, nie dotyczy przy tym zachowania rzekomego mocodawcy, lecz osoby trzeciej, będącej adresatem jednostronnego oświadczenia woli złożonego przez fałszywego pełnomocnika. Wskazał to Sąd Najwyższy w wyroku z 15.02.2019 r., II CSK 723/17<sup>8</sup>.

Artykuł 104 k.c. znajdzie zastosowanie do takich czynności prawnych, jak: udzielenie bądź odwołanie pełnomocnictwa, wypowiedzenie lub odstąpienie od umowy, przyrzeczenie publiczne, odwołanie darowizny<sup>9</sup>. W wyroku Sądu Najwyższego z 23.01.2014 r., II CSK 190/13<sup>10</sup> przyjęto, że za jednostronną czynność prawną i tym samym przedmiot regulacji przewidzianej w art. 104 zdanie pierwsze k.c. nie może być uznana oferta ani jej przyjęcie; są to tylko składniki czynności prawnej, jaką jest dopiero umowa, do której, w razie gdy składające się na nią oświadczenie jest złożone przez osobę niemającą umocowania lub przekraczającą jego granice, ma zastosowanie

6 Tak też M. Smyk, *Pełnomocnictwo...*, s. 297. Odmiennie P. Drapała, *Odpowiedzialność odszkodowawcza pełnomocnika rzekomego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2002/9, s. 37. Uważa on, iż oświadczenie potwierdzające lub odmowne złożone fałszywemu pełnomocnikowi nie wywołuje skutków prawnych.

7 M. Smyk, *Pełnomocnictwo...*, s. 297.

8 LEX nr 2621120.

9 M. Uliasz (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2024, komentarz do art. 104 k.c., nb 2.

10 LEX nr 1459158.

art. 103 k.c. Choć nie wynika to wprost z ustawy, to jednak należy przyjąć za doktryną, że dotyczy to także przekroczenia zakresu umocowania<sup>11</sup>. Przykładem zastosowania tego rozwiązania jest złożenie przez rzekomego pełnomocnika oświadczenia o przyjęciu oferty osobie, która zgodziła się na jego działanie w warunkach braku umocowania. W takim przypadku oferent może wyznaczyć osobie, w imieniu której złożone zostało oświadczenie o przyjęciu oferty, odpowiedni termin do udzielenia potwierdzenia, ze skutkami, o których mowa w art. 103 § 2 k.c.<sup>12</sup>

2. W glosowanym wyroku Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, iż zgoda osoby, do której skierowane jest oświadczenie fałszywego pełnomocnika, nie jest zgodą osoby trzeciej w rozumieniu art. 63 § 1 k.c. Tym samym nie ma do niej zastosowania § 2 tego przepisu. Stanowisko to jest trafne, albowiem nie jest to zgoda na dokonanie czynności prawnej, ale na działanie bez umocowania, jej wyrażenie nie powoduje jeszcze dojścia czynności prawnej do skutku. Ujmując to nieco inaczej – zgoda ta nie prowadzi bezpośrednio do ważności czynności prawnej, a tylko do możliwości jej potwierdzenia<sup>13</sup>. Skądinąd kwestia ta była w sprawie irrelevantna, gdyż ani Prawo bankowe, ani żadna inna ustawa nie wymagają zachowania formy szczególnej pod rygorem nieważności dla wypowiedzenia umowy kredytu. Jak wynika z ustaleń faktycznych, taka forma nie miała również uzasadnienia w postanowieniach umowy z 7.10.2009 r. Oznacza to tym samym, iż zastosowanie miał art. 77 k.c. Wypowiedzenie umowy dokonane przez G. miało formę pisemną. Przepis art. 77 § 2 k.c. dla wypowiedzenia umowy zawartej na piśmie wymaga tymczasem nawet formy słabszej, bo dokumentowej, będącej co do zasady formą *ad probationem* (art. 74 § 1 k.c.). Również przy stosowaniu art. 63 § 2 k.c. brak byłoby podstaw do twierdzenia, że zgoda ta musiała mieć formę szczególną pod rygorem nieważności (*ad solemnitatem*). Należy uznać, tak jak przyjęto to w glosowanym orzeczeniu, że zgoda, o której mowa w art. 104 zd. 2 k.c., może być wyrażona w dowolnej formie. Do wyrażenia takiej zgody ma zastosowanie art. 60 k.c. wyrażający zasadę swobody formy czynności prawnych. Tym samym może ona zostać wyrażona przez każde zachowanie się osoby składającej oświadczenie woli, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, a więc także *per facta concludentia*.

11 M. Pazdan (w:) *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449*<sup>10</sup>, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020, komentarz do art. 104 k.c., nb 2; J. Strzebinczyk (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016, komentarz do art. 104 k.c., nb 3; M. Smyk, *Pełnomocnictwo...*, s. 298. Odmiennie S. Rudnicki (w:) S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, LexisNexis 2011, komentarz do art. 104 k.c.; S. Rudnicki, R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Księga pierwsza. Część ogólna*, red. J. Gudowski, LexisNexis 2014, komentarz do art. 104 k.c.

12 W. Robaczynski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, red. P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka, LEX 2014, komentarz do art. 104 k.c., pkt 2.

13 Zob. K. Kopaczynska-Pieczniak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2012, komentarz do art. 104, pkt 4; L. Moskwa, P. Moskwa (w:) *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, red. M. Gutowski, Warszawa 2021, komentarz do art. 104 k.c., nb 15.

Jest to pogląd powszechnie przyjmowany w nauce<sup>14</sup>. Zdaniem Sądu Najwyższego musi ona zostać wyrażona najpóźniej w chwili złożenia oświadczenia woli przez fałszywego pełnomocnika. Tym samym osoba, której oświadczenie takie złożono, nie może skutecznie zgodzić się na działanie bez umocowania już po dokonaniu czynności przez rzekomego pełnomocnika. W doktrynie Przemysław Sobolewski<sup>15</sup> pogląd ten uzasadnia tym, iż przy przyjęciu odmiennego stanowiska, pozycja prawna osoby, której rzekomy pełnomocnik złożył oświadczenie woli stanowiące element czynności prawnej, byłaby bardziej korzystna niż osoby, z którą rzekomy pełnomocnik dokonał dwustronnej czynności prawnej, ponieważ czynność dwustronną mocodawca może potwierdzić mimo braku zgody drugiej strony. Po drugie, brak jest ograniczenia czasowego, w jakim osoba, której złożono oświadczenie woli, mogłaby wyrazić zgodę na działanie bez umocowania; oznacza to, że zgodę taką wyrazić można by po kilku latach od otrzymania oświadczenia.

W nauce w tym zakresie wyrażone zostało jednak także, i to dość szeroko, bardziej liberalne stanowisko – które wydaje mi się prawidłowe – iż zgoda ta może zostać wyrażona przed złożeniem, w czasie złożenia, jak i po złożeniu jednostronnego oświadczenia woli przez fałszywego pełnomocnika. Zgoda wyrażona *ex post* wchodziłaby w grę zwłaszcza wówczas, gdy adresat oświadczenia woli dowiedział się o braku umocowania dopiero po złożeniu tego oświadczenia<sup>16</sup>. Przykładowo Mieczysław Piekarski wskazywał, że przepis art. 104 k.c. (podobnie jak poprzednio art. 95 p.o.p.c.) nie wymaga, aby zgoda na działanie bez umocowania została wyrażona przed podjęciem takiego działania przez rzekomego pełnomocnika. Nie wymaga też, aby zgoda ta została wyrażona przy podjęciu takiego działania, „i nie stawia na równi z tą zgodą niezakwestionowania przez tego, wobec którego pełnomocnik dokonał czynności prawnej, przy podjęciu tej czynności, twierdzenia rzekomego pełnomocnika, że posiada do niej umocowanie”. W związku z tym, jego zdaniem, ten, komu zostało złożone oświadczenie woli w cudzym imieniu, może zgodzić się na złożenie tego oświadczenia także później, gdy po dokonaniu takiej jednostronnej czynności prawnej w cudzym imieniu dowie się, że nie było umocowania do jej działania. Przepis art. 104 k.c. chroni

14 Zob. np. K. Kopaczyńska-Pieczniak (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104, pkt 4; L. Moskwa, P. Moskwa (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c., nb 15; W. Robaczyński (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c., pkt 1; S. Rudnicki (w:) *Komentarz...*, komentarz do art. 104 k.c.; S. Rudnicki, R. Trzaskowski (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c., pkt 1; P. Nazaruk (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. P. Nazaruk, LEX/el. 2024, komentarz do art. 104 k.c., pkt 2; M. Pazdan (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c., nb 1; J. Strzebinczyk (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c., nb 2; P. Pinior (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1–125)*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2018, komentarz do art. 104 k.c., pkt 1; A. Sylwestrzak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa 2022, komentarz do art. 104 k.c., pkt 2.

15 P. Sobolewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2018, komentarz do art. 104 k.c., nb 4. Tak też L. Moskwa, P. Moskwa (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c., nb 14.

16 Zob. np. M. Pazdan (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c., nb 1; M. Piekarski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Z. Resich, Warszawa 1972, t. 1, s. 248; K. Kopaczyńska-Pieczniak (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104, pkt 4; S. Rudnicki (w:) *Komentarz...*, komentarz do art. 104 k.c.; S. Rudnicki, R. Trzaskowski (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c.; P. Nazaruk (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c., pkt 2; A. Sylwestrzak (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c., pkt 2; J. Strzebinczyk (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 104 k.c., nb 2.

zatem osobę, której zostało złożone oświadczenie w cudzym imieniu, gdy nie wiedziała ona o braku umocowania. Kto twierdzi, że wiedziała ona o braku umocowania albo że zgodziła się na takie działanie bez umocowania, obciążony jest udowodnieniem tego faktu (art. 6 k.c.)<sup>17</sup>.

W głosowanym orzeczeniu Sąd Najwyższy uznał wprawdzie, że zgoda ta musi zostać wyrażona najpóźniej w chwili złożenia oświadczenia woli przez fałszywego pełnomocnika, ale uzasadnienie wyroku zdaje się wskazywać na to, iż opowiedział się za stanowiskiem liberalnym. Sąd Najwyższy uznał przecież za niebudzące żadnych wątpliwości to, że taka zgoda została wyrażona przez pozwanego, który po doręczeniu mu pisma wypowiadającego umowę kredytu nie kwestionował uprawnienia G.B. do działania w imieniu banku. Zwrócił uwagę, iż nic nie wskazuje na to, by pozwany kiedykolwiek przed procesem w jakikolwiek sposób zgłosił zastrzeżenie w tym przedmiocie. Odnosił się zatem do zaszłości mających miejsce po złożeniu wypowiedzenia. W ocenie Sądu Najwyższego pozwany *per facta concludentia* wyraził zgodę na działanie bez umocowania osoby podpisującej pismo wypowiadające umowę kredytu. Dopiero na etapie postępowania sądowego (a więc po kilku latach) pojawił się z jego strony zarzut co do uprawnienia G.B. (z tzw. „ostrożności procesowej”). W omawianym orzeczeniu uznano, że nie miało to wpływu na zastosowanie art. 104 zd. 2 k.c. Przyjęto, iż skoro pismo wypowiadające umowę kredytu, a więc jednostronne oświadczenie woli banku, dotarło do adresata (pozwanego), a ten wyraził wówczas (*per facta concludentia*) zgodę na działanie osoby podpisującej pismo bez pełnomocnictwa, to już w tym momencie zaszła przesłanka z art. 104 zd. 2 k.c. Późniejszy zarzut procesowy nie mógł zniweczyć materialnoprawnych skutków, które wyniknęły ze zgody wyrażonej w trybie tego przepisu. W związku z tym odpowiednie zastosowanie znajdował w sprawie przepis dotyczący zawarcia umowy przez *falsus procurator*a, tj. art. 103 k.c.

3. Potwierdzenie czynności dokonanej przez fałszywego pełnomocnika jest jednostronną czynnością prawną osoby, w której imieniu czynność taka została dokonana. Potwierdzenia takiego może również dokonać należycie ustanowiony pełnomocnik rzekomego mocodawcy, jednak tylko w granicach udzielonego mu umocowania<sup>18</sup>. Adresatem oświadczenia o potwierdzeniu czynności prawnej jest jej druga strona. Należy zgodzić się z Sądem Najwyższym, że żaden przepis Kodeksu cywilnego nie wymaga zachowania formy szczególnej także dla tej czynności prawnej. Choć nie zostało to wyrażnie wyeksplikowane w omawianym wyroku, także i tu z ogólnej zasady swobody formy czynności prawnej wyrażonej w art. 60 k.c. wynika, że oświadczenie woli potwierdzające tzw. czynność prawną kulejącą może być co do zasady dokonane

17 M. Piekarski (w:) *Kodeks...*, s. 248.

18 Zob. wyrok SN z 16.05.2002 r. (V CKN 1279/00), LEX nr 55171; aprobującą M. Smyk, *Pełnomocnictwo...*, s. 294; M. Pilich (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, cz. 2 (art. 56–125), red. J. Gudowski, Warszawa 2021, komentarz do art. 103 k.c., pkt 11.

w jakiegokolwiek formie (ustnie, mailowo, na piśmie, w sposób dorozumiany itd.)<sup>19</sup>. Potwierdzenie, o jakim mowa w art. 103 § 1 k.c., musi być wynikiem zachowania, z którego jednoznacznie wynika, że działający ma wiedzę na temat dokonania w jego imieniu czynności prawnej (w szczególności zawarcia umowy) przez *falsus procurator* i zmierza do jej potwierdzenia. Prawidłowe jest stwierdzenie Sądu Najwyższego, że nie musi to być wyraźne potwierdzenie, a więc np. jednoznaczne oświadczenie mocodawcy na piśmie, że potwierdza czynność dokonaną w jego imieniu (potwierdzenie wyraźne), ale może to być każde zachowanie, które w sposób niebudzący wątpliwości dotyczy potwierdzanej czynności prawnej, dokonywane w celu jej potwierdzenia (potwierdzenie *per facta concludentia*, czyli w sposób dorozumiany). Dorozumiane potwierdzenie może się wyrażać w przystąpieniu przez rzekomego mocodawcę do wykonania umowy, o ile wiedział on o jej zawarciu w jego imieniu przez rzekomego pełnomocnika<sup>20</sup>. Z uwagi na brak w Kodeksie cywilnym odpowiednika art. 101 § 4 k.z. w nauce zaleca się pewną ostrożność i wstrzemięźliwość przy ustalaniu, czy doszło *per facta concludentia* do potwierdzenia działania fałszywego pełnomocnika<sup>21</sup>. Nie ma tu też zastosowania art. 63 § 2 k.c. Stanowisko to jest trafne. W doktrynie zwraca się uwagę, że art. 63 § 2 k.c. dotyczy potwierdzania czynności prawnych przez osobę trzecią, zaś za taką osobę nie można uznać mocodawcy, który jest przecież stroną czynności dokonywanej przez pełnomocnika<sup>22</sup>. Nie brak jednak głosów o zastosowaniu tego przepisu w takiej sytuacji<sup>23</sup>. Nie mogę też zgodzić się z Mateuszem Pilichem, który stwierdza, iż „skoro brak wymagania formy dla potwierdzenia przez rzekomego mocodawcę w przypadku zastrzeżenia formy szczególnej dla zawarcia umowy kreowałoby ryzyko obchodzenia przepisów o formie pełnomocnictwa, to nasuwającą się *prima facie* tezę o tym, że w każdym wypadku potwierdzenia można by dokonać w dowolny sposób, należy zakwestionować z uwagi na bezpieczeństwo obrotu prawnego. W konsekwencji konieczne wydaje się mu przyjęcie analogii z art. 63 § 2 k.c., lecz nie zastosowanie tego przepisu wprost, jak głosi stanowisko większości autorów”<sup>24</sup>. Sięganie po analogię, czy rozszerzającą wykładnię art. 63 § 2 k.c., jest tu co najmniej dyskusyjne. Zdaniem

19 Zob. np. B. Gawlik (w:) *System...*, s. 764; M. Pazdan (w:) *System prawa prywatnego. Tom 2. Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2012, s. 498; K. Kopaczyńska-Pieczniak (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103, pkt 7; M. Smyk, *Pełnomocnictwo...*, s. 295.

20 Zob. np. B. Gawlik (w:) *System...*, s. 764; K. Kopaczyńska-Pieczniak (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103, pkt 7; M. Smyk, *Pełnomocnictwo...*, s. 295.

21 Zob. np. B. Gawlik (w:) *System...*, s. 764; M. Pazdan (w:) *System...*, s. 498.

22 Tak trafnie np. P. Sobolewski (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c., pkt 7; L. Moskwa, P. Moskwa (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c., nb 11; M. Uliasz (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c., pkt 6.

23 Zob. np. B. Gawlik (w:) *System...*, s. 764; M. Pazdan (w:) *System...*, s. 498, tenże (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c., pkt 7; M. Smyk, *Pełnomocnictwo...*, s. 296; R. Strugała (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, komentarz do art. 103 k.c., nb 3; K. Kopaczyńska-Pieczniak (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c., pkt 7.

24 Zob. M. Pilich (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c., pkt 12.

Edwarda Drozda<sup>25</sup> w zakresie formy czynności prawnych obowiązuje naczelną zasadą swobody co do sposobu wyrażenia woli (art. 60 k.c.), dlatego wyjątki od tej zasady może przewidywać tylko ustawa, a nie jakikolwiek przepis prawa. Jest on zdania, że ponieważ wymóg zachowania formy szczególnej jest wyjątkiem od zasady swobody wyboru formy, to przepis ustawy przewidujący taki wymóg nie może być stosowany w drodze analogii; wykładnia rozszerzająca nie powinna być stosowana, a to w myśl reguły *exceptiones non sunt extendendae*. Zastrzega jednak, że nie jest to zakaz bezwzględny, a na rzecz wykładni rozszerzającej może przemawiać w konkretnym wypadku cel przepisu. Ponadto granica między wykładnią rozszerzającą a niedopuszczalnym stosowaniem przepisu o formie w drodze analogii jest w jego ocenie nieostra, co nakłada obowiązek szczególnej staranności przy tworzeniu przepisów dotyczących formy. Marek Safjan<sup>26</sup> stwierdza, że wymóg formy szczególnej czynności prawnej „musi wynikać każdorazowo z wyraźnego przepisu ustawy”. Najbardziej skrajny wydaje się być w tym zakresie pogląd Stanisława Sołtysińskiego<sup>27</sup>, że „przepisów o formie szczególnej czynności prawnej nie można interpretować rozszerzająco nawet wówczas, gdyby przemawiały za tym argumenty natury funkcjonalnej”.

4. Należy jeszcze rozważyć, czy wymóg szczególnej formy dla czynności prawnej polegającej na potwierdzeniu umowy zawartej przez osobę działającą jako pełnomocnik, ale w rzeczywistości niebędącą tym pełnomocnikiem albo nieposiadającą umocowania do zawarcia danej umowy, można wyprowadzić z art. 99 § 1 k.c. Za taką możliwością opowiedział się Sąd Najwyższy w omawianym orzeczeniu. Taki pogląd występuje w nauce, która wskazuje, iż dopuszczenie swobody formy potwierdzenia w wypadkach, gdy dla udzielenia pełnomocnictwa prawo wymaga zachowania określonej formy szczególnej, prowadziłyby do obchodzenia przepisów o formie pełnomocnictwa<sup>28</sup>. Przyjmuje się, że potwierdzenie umowy zawartej przez rzekomego pełnomocnika jest w rzeczywistości tożsame w skutkach z udzieleniem pełnomocnictwa osobie nieposiadającej umocowania. W przypadku pełnomocnika rzekomego, niezależnie od tego, czy w ogóle nie posiada on umocowania, czy też umocowanie takie posiada, jednak zawierana umowa nie mieści się w zakresie jego umocowania, to w odniesieniu do konkretnej czynności prawnej, której dokonuje, pozostaje osobą nieumocowaną. Można powiedzieć, że jeżeli reprezentowany potwierdza umowę zawartą przez rzekomego pełnomocnika (nieobjętą umocowaniem), to w odniesieniu do tej właśnie umowy kreuje tym samym stosunek pełnomocnictwa. Dlatego też zastosowanie

25 Zob. E. Drozd, *Forma aktu notarialnego* (w:) *Księga pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań–Kluczbork 1993, s. 7–8.

26 Zob. M. Safjan (w:) *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449<sup>10</sup>*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020, komentarz do art. 60 k.c., nb 1.

27 Zob. S. Sołtysiński (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych Tom III, Komentarz do artykułów 301–458*, Warszawa 2003, s. 56.

28 Zob. np. M. Uliasz (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c., nb 6; A. Szpunar, *Glosa do orzeczenia SN z 4 stycznia 1950 r., C. 1736/49, „Państwo i Prawo” 1951/1, s. 133*; J. Fabian, *Pełnomocnictwo*, Warszawa 1963, s. 59; M. Piekarski (w:) *Kodeks...*, s. 247.

art. 99 § 1 k.c. można by uznać za uzasadnione. Pogląd ten jest błędny. Myli się bowiem Sąd Najwyższy, stwierdzając, że potwierdzenie umowy zawartej przez rzekomego pełnomocnika jest w rzeczywistości tożsame w skutkach z udzieleniem pełnomocnictwa osobie nieposiadającej umocowania. Owszem, taki pogląd wyraził wiele lat temu w nauce Jerzy Fabian i Mieczysław Piekarski<sup>29</sup>, a obecnie np. Marcin Uliasz<sup>30</sup>. Przeważa jednak, jak się wydaje, odmienne stanowisko, iż w potwierdzeniu nie można upatrywać następczego udzielenia pełnomocnictwa z mocą wsteczną od chwili zawarcia umowy. Rozstrzyga ono o skutkach zawartej już umowy<sup>31</sup>. Potwierdzenie (zgoda) jest elementem czynności prawnej, której dotyczy. Rzekomy mocodawca rozstrzyga, czy złożone w jego imieniu, bez umocowania, oświadczenie woli – jednostronne bądź składające się na umowę – uzyska skuteczność wobec niego. Obejmuje akceptację postanowień zawartych w czynności prawnej, do której się odnosi. Potwierdzenie odnosi się bezpośrednio do czynności prawnej dokonanej przez fałszywego pełnomocnika, a nie do jego umocowania. Co najwyżej jedynie pośrednio osoba reprezentowana, akceptując czynność prawną, akceptuje jednocześnie wcześniejsze wadliwe działanie takiego pełnomocnika<sup>32</sup>. W ocenie Marcina Smyka przypisanie na podstawie art. 103 k.c. skutków prawnych osobie, w imieniu której umowa została zawarta, następuje z chwilą realizacji jednego stanu faktycznego, obejmującego: złożenie oświadczeń woli przez rzekomego pełnomocnika, osobę trzecią i osobę, w imieniu której umowa została zawarta. Przypisanie skutków prawnych działania pełnomocnika reprezentowanemu następuje wskutek spełnienia dwóch odrębnych stanów faktycznych: udzielenia pełnomocnictwa i dokonania przez pełnomocnika w imieniu reprezentowanego czynności prawnej w granicach umocowania<sup>33</sup>. Należy to odpowiednio odnosić do jednostronnego oświadczenia woli z art. 104 k.c. Nieco inaczej ujął to Bronisław Gawlik. W jego ocenie powstanie skutków umowy w sferze prawnej rzekomego mocodawcy opiera się na sukcesywnej realizacji wskazanego w art. 103 § 1 k.c. stanu faktycznego złożonego z dwóch elementów: 1) zawarcia umowy w cudzym imieniu, ale bez umocowania bądź z przekroczeniem umocowania, 2) potwierdzenia tej umowy przez osobę, w której imieniu została ona zawarta. Potwierdzenie odnosi się do już zawartej umowy, której treść została ustalona między rzekomym pełnomocnikiem a drugą stroną. Natomiast rzekomy mocodawca rozstrzyga o tym, czy zawarta już umowa uzyska względem niego skuteczność<sup>34</sup>. Działanie w cudzym imieniu bez umocowania lub z przekroczeniem umocowania nie stanowi wykonywania pełnomocnictwa, a rzekomy pełnomocnik nie jest (w granicach braku umocowania) w ogóle pełnomocnikiem w rozumieniu

29 J. Fabian, *Pełnomocnictwo...*, s. 58; M. Piekarski (w:) *Kodeks...*, s. 247.

30 M. Uliasz (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c., nb 6.

31 B. Gawlik (w:) *System...*, s. 763–764; M. Pazdan (w:) *System...*, s. 498; M. Smyk, *Pełnomocnictwo...*, s. 293–294.

32 K. Kopaczńska-Pieczniak (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c., pkt 6.

33 M. Smyk, *Pełnomocnictwo...*, s. 294.

34 B. Gawlik (w:) *System...*, s. 763.

art. 95 k.c.<sup>35</sup> W przypadku potwierdzenia dokonanego przez rzekomego mocodawcę nie chodzi o umocowanie rzekomego pełnomocnika, lecz o działanie w celu związania siebie skutkami już dokonanej czynności, czyli w pewnym sensie – o przystąpienie do umowy<sup>36</sup>.

Jak już była o tym mowa, przepisy o formie szczególnej czynności prawnych (oświadczeń woli) stanowią wyjątek od zasady swobody formy czynności prawnych (oświadczeń woli) wyrażonej w art. 60 k.c. i nie powinny być dlatego interpretowane rozszerzająco, zgodnie z dyrektywą wykładni wyrażoną łacińską paremią *exceptiones non sunt extendendae*. Ustawodawca nie zastrzegł w żadnym miejscu, że gdy dla czynności prawnej wymagana jest przez ustawę forma szczególna, potwierdzenie dokonywane przez rzekomego mocodawcę również wymaga formy szczególnej, czy to poprzez odpowiednie stosowanie art. 63 § 2 k.c., czy też, co wydaje się już mniej prawidłowe, przez odpowiednie stosowanie art. 99 § 2 k.c. A zatem zastosowanie ma w takiej sytuacji art. 60 k.c. Nie można tu moim zdaniem mówić o tym, iż w ten sposób zezwala się na obchodzenie przepisów o formie szczególnej pełnomocnictwa. Mamy tu po prostu inny tryb, ścieżkę, drogę prawną usunięcia wadliwości czynności prawnej dokonanej przez rzekomego pełnomocnika. Na gruncie przepisów Kodeksu cywilnego brak podstaw do tez, że „potwierdzenie musi czynić zadość przepisom o formie udzielania pełnomocnictwa, gdy zastępuje ono pełnomocnictwo (art. 63 § 2 i 99 § 1 k.c.)<sup>37</sup>; dopuszczenie zaś swobody formy potwierdzenia w wypadkach, gdy dla udzielenia pełnomocnictwa prawo wymaga zachowania określonej formy, prowadziłoby do niedopuszczalnego obchodzenia przepisów o formie pełnomocnictwa<sup>38</sup>.

Ma natomiast rację Sąd Najwyższy, że w sprawie nie było potrzeby sięgania po art. 99 § 1 k.c., a to dlatego, że dla wypowiedzenia umowy kredytu, jak była już o tym wcześniej mowa, nie była wymagana forma szczególna *ad solemnitatem*. Taki wymóg nie wynika ani z przepisów Prawa bankowego, ani woli stron wyrażonej w umowie kredytu. Tym samym bank G. mógł w jakiegokolwiek formie potwierdzić oświadczenie G.B. o wypowiedzeniu umowy kredytu. W tym kontekście przekonuje konstatacja Sądu Najwyższego, iż po wypowiedzeniu umowy bank G. dokonał szeregu czynności, które wszystkie razem, i każde z osobna również, jednoznacznie świadczyły o jego intencji potwierdzenia tej jednostronnej czynności prawnej w rozumieniu art. 103 w zw. z art. 104 k.c., tj. uznania oświadczenia złożonego w jego imieniu przez G.B. za wywołujące skutek prawny w postaci zakończenia stosunku prawnego wynikającego z umowy kredytu. Były nimi: 1) wystawienie 29.06.2011 r. bankowego tytułu egzekucyjnego „w związku z brakiem spłaty wszystkich zobowiązań określonych umową kredytu hipotecznego nr (...) z 7 października 2009”, 2) wystąpienie do sądu o nadanie

35 M. Smyk, *Pełnomocnictwo...*, s. 294.

36 Zob. M. Pilich (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c., pkt 12.

37 Zob. M. Piekarski (w:) *Kodeks...*, s. 247.

38 Zob. J. Fabian, *Pełnomocnictwo...*, s. 58–59; M. Piekarski (w:) *Kodeks...*, s. 247; A. Szpunar, *Glosa...*, s. 127.

temu tytułowi klauzuli wykonalności (co nastąpiło postanowieniem Sądu Rejonowego Lublin-Wschód w Lublinie z siedzibą w Świdniku z 18.01.2012 r.), 3) wszczęcie na jego podstawie postępowania egzekucyjnego (ostatecznie umorzonego), 4) zbycie wierzytelności wynikającej z umowy kredytu na rzecz powoda. Nie było przedmiotem sporu, że te wszystkie czynności zostały dokonane przez osoby uprawnione do reprezentowania banku G. – dotyczy to nie tylko umowy cesji (przy jej zawarciu bank był reprezentowany zgodnie z zasadami reprezentacji wynikającymi z Krajowego Rejestru Sądowego), ale również wcześniejszych czynności, skoro bankowemu tytułowi egzekucyjnemu Sąd nadał klauzulę wykonalności, w wyniku czego sądy *meriti* były władne przyjąć, że i przy dokonywaniu tych czynności zostały zachowane zasady reprezentacji banku, a pozwany nie przedstawił dowodów przeciwnych. Słusznie stwierdził Sąd Najwyższy, iż to, że w żadnym dokumencie nie padło stwierdzenie, iż są one dokonywane w związku z wypowiedzeniem umowy kredytu, nie odbiera im waloru czynności potwierdzających oświadczenie podpisane przez G.B., skoro intencja banku dokonującego kolejnych czynności była oczywista.

W konsekwencji trafnie za zasadny uznał Sąd Najwyższy zarzut naruszenia art. 103 § 1 w zw. z art. 104 zd. 2 k.c., także w kontekście art. 75 ust. 1 Prawa bankowego, jeżeli chodzi o formę wypowiedzenia umowy i potwierdzenia tej czynności prawnej. W następstwie powyższego przyjął też zasadnie, że nie było konieczne odniesienie się do pozostałych zarzutów naruszenia prawa materialnego, skoro już tylko z powołanych przyczyn wypowiedzenie umowy kredytu należało uznać za skutecznie złożone w imieniu G.

### III. PODSUMOWANIE

Prawidłowo zatem w głosowanym wyroku stwierdzono, że potwierdzenie czynności dokonanej przez fałszywego pełnomocnika jest jednostronną czynnością prawną osoby, w imieniu której czynność taka została dokonana. Skoro żaden przepis Kodeksu cywilnego nie wymaga zachowania formy szczególnej dla tej czynności, to oświadczenie woli potwierdzające tzw. czynność prawną kulejącą może być „co do zasady” dokonane w jakiegokolwiek formie. W tym zakresie zastosowanie ma art. 60 k.c. Nie można już jednak zgodzić się z Sądem Najwyższym, że wyjątek od tej zasady może wynikać z art. 99 § 1 k.c. Nie mamy tu bowiem do czynienia z pełnomocnictwem. Teza omawianego orzeczenia powinna dlatego brzmieć następująco: „Potwierdzenie czynności dokonanej przez fałszywego pełnomocnika jest jednostronną czynnością prawną osoby, w imieniu której czynność taka została dokonana. Żaden przepis kodeksu cywilnego nie wymaga zachowania formy szczególnej dla tej czynności, a więc oświadczenie woli potwierdzające tzw. czynność prawną kulejącą może być dokonane w jakiegokolwiek formie, w tym także w sposób dorozumiany (art. 60 k.c.)”.

**dr hab. Grzegorz Wolak, prof. ucz.**

*Autor jest doktorem habilitowanym nauk prawnych, profesorem WSPiA Rzeszowskiej Szkoły Wyższej w Rzeszowie, Katedra Prawa Cywilnego i Prawa Pracy, sędzią Sądu Okręgowego w Tarnobrzegu.*

*The author is a Doctor Habilitated of Laws, a professor of the WSPiA University of Rzeszów, Department of Civil and Labour Law, Judge of the District Court in Tarnobrzeg.*

ORCID: 0000-0003-3636-8440

## ABSTRACT

**Keywords:** *unauthorised agent (falsus procurator), limping transaction (negotium claudicans), confirmation by the ostensible principal of an act performed by an unauthorised agent, form of confirmation*

# The form of confirmation of a juridical act performed by a false attorney-in-fact. Commentary on the Supreme Court judgment of 31 May 2023, II CSKP 281/22

The commented Supreme Court judgment of 31 May 2023, II CSKP 281/22, addresses, among other things, the issue of the form of confirmation of a juridical act performed by an unauthorised agent (*falsus procurator*). The judgment assumes that no provision of the Civil Code requires a specific form for this act, so a declaration of intent confirming a so-called limping transaction may be made in any form. Furthermore, it states - which is unacceptable in the commentator's opinion - that in principle this is the case, an exception to which principle may result from Article 99(1) of the Civil Code.

## Bibliografia

1. Czarnecki Marek, Bagińska Lidia (w:) *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Warszawa 2018
2. Drapała Przemysław, *Odpowiedzialność odszkodowawcza pełnomocnika rzekomego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2002/9
3. Drozd Edward, *Forma aktu notarialnego* (w:) *Księga pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań–Kluczbork 1993
4. Fabian Jerzy, *Pełnomocnictwo*, Warszawa 1963
5. Gawlik Bronisław (w:) *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985

6. **Jastrzębski Jacek** (w:) J. Jastrzębski, M. Kaliński, *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Warszawa 2014
7. **Kopaczyńska-Pieczniak Katarzyna** (w:) A. Kidyba, *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, Warszawa 2012
8. **Machnikowski Piotr**, *Prawo wekslowe*, Warszawa 2009
9. **Moskwa Leopold, Moskwa Paweł** (w:) *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, red. M. Gutowski, Warszawa 2021
10. **Nazaruk Piotr** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. P. Nazaruk, LEX/el. 2024.
11. **Opalski Wiesław** (w:) T. Komosa, W. Opalski, *Prawo wekslowe i prawo czekowe. Komentarz*, Warszawa 1999
12. **Pazdan Maksymilian** (w:) *System prawa prywatnego. Tom 2. Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2012
13. **Pazdan Maksymilian** (w:) *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449<sup>10</sup>*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020
14. **Piekarski Mieczysław** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Z. Resich, Warszawa 1972, t. 1
15. **Pilich Mateusz** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125)*, red. J. Gudowski, Warszawa 2021
16. **Piniór Piotr** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1–125)*, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2018
17. **Radwański Zbigniew, Olejniczak Adam**, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019.
18. **Robaczyński Wojciech** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, red. P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka, LEX 2014
19. **Rosenblüth Ignacy**, *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Kraków 1936, t. 1
20. **Rudnicki Stanisław** (w:) S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, LexisNexis 2011
21. **Rudnicki Stanisław, Trzaskowski Roman** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Księga pierwsza. Część Ogólna*, red. J. Gudowski, LexisNexis 2014
22. **Saffjan Marek** (w:) *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449<sup>10</sup>*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020
23. **Smyk Marcin**, *Pełnomocnictwo według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2010
24. **Sobolewski Przemysław** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2018
25. **Sołtysiński Stanisław** (w:) S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych Tom III, Komentarz do artykułów 301–458*, Warszawa 2003
26. **Strugała Radosław** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017
27. **Strzebinczyk Jerzy** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016

28. **Sylwestrzak Anna** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa 2022
29. **Szpunar Adam**, *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z 4 stycznia 1950 r., C 1736/49*, „Państwo i Prawo” 1951/1
30. **Uliasz Marcin** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2024
31. **Wolter Aleksander, Ignatowicz Jerzy, Stefaniuk Krzysztof**, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018